

A khinai népvallásról s annak a buddhismus befolyása alatt történt módosulásairól. *)

A midőn az 1893 ik év telén Berlinbe érkeztünk, a minek leginkább örvendettem, az volt, hogy régi barátomat von der Gabelentz Györgyét, a nagyérdemü nyelvészt s a berlini egyetem egyik diszét, viszont láthatom, kivel 1876-ban Drezdában oly gyakran s oly sokat voltam együtt. Felejthetlen emlékű napok! Mily nagy és fájdalmas volt megütközésem, midőn az óriás termetü, athléta erejü, derült arczu barátomat egy gyógyíthatlan betegség által megtörve kellett viszont látnom. Gabelentz megérkezésünk után még csak néhány napot maradt Berlinben, mert éppen indulandó volt egy kisebb német városba, hol egy nagyhirü specialista segélyét szándékozott igénybe venni. Eltávozta előtt pár nappal theára hívott meg minket, melyen a tisztelt háziuron és kedves nején kívül még több érdekes vendég volt jelen, a kik közt dr. Grube Vilmost említem meg, a berlini néprajzi múzeum khinai s japáni osztályának őrét, a kit Gabelentz mint kedvencz tanítványát mutatott be. Gabelentz ugy ment a veszélyes műtét elébe, mint egy hős. A nagy lélek az élet legkülönbözőbb körülményei közt nagynak marad s nem tagadja meg magát. Mi pedig ezután gyakran találkoztunk Grube Vilmostal, közöltük egymással reményeinket, aggodalmainkat s azon tudósításokat, melyeket Gabelentz nejétől kaptunk. A műtét jól ütött ki ugyan, mindazonáltal Gabelentz nem gyógyulhatott meg. A magyar tud. akadémia még megválaszthatta kültagjának, a mi neki nagy örömet szerzett, de székfoglalóját nem tarthatta meg, mert pár hónappal megválasztása után egy komplikált gyulasztó láz következtében megszűnt élni.

Grube berlini tartózkodásunk ideje alatt a néprajzi társaság gyűlésén tartotta azon értekezését, melyet a következőkben ismertetek.

A khinai nyelvben, és ez igen jellemző, van szó a vallás külső alakiségának kifejezésére, de nincsen olyan szó, mely a vallás

---

*) Die chinesische Volksreligion und ihre Beeinflussung durch den Buddhismus. Von Prof. Dr. Wilhelm Grube. Berlin (1893).

fogalmát fejezné ki. A kérdésben levő *li* szó azonban nemcsak az istentisztelet formalismusát, de egyszersmind az udvari szertartást, az etikette-t is jelenti, sőt a társadalmi tapintat kifejezésére is szolgál. Ha a khinai a mi „vallás“ szavunkat akarja kifejezni, azt *kiào*-nak mondja, mely azonban tulajdonképen tanítást jelent s minden tanításról mondható; ezen szorosabban vett értelemben *Tào-kiao* a taoismust s *Fuh-kiao* a buddhismust jelenti. Az ősrégi s igen gazdag khinai irodalom épp oly kevésbé bir vallási könyvekkel, mint hősköltéménnyel; történeti elbeszélés s nem mythologiai elégti ki a történelemre és chronológiára irányuló szellemi fogékonyságát.

A vallásos hit legrégebb formája Khinában az ősök tisztelete.*) Jól jegyzi meg Grube, hogy ez a cultus a társadalmi fejlődés azon idejéből való, a midőn még a nemzetségi- és törzrendszer divott s meg volt azon ősrégi időben is, midőn az egyes családokat a családfők kormányozták. De Khinában, mint másutt, az ősök tisztelete mellett megvolt a tetmészetimádás is. A természeti lények közt az ég részesült a khinai nép legfőbb tiszteletében, s hitéletének e fő isteni lényét hol *Sang Ti*-nak, hol *Thien*-nek nevezte; előbbi legfőbb urat, utóbbi eget jelent s a török *tangri* „isten“ szóval egyazon, melynek töve *tang* a. m. világosság, a megvilágosuló ég, hajnalhasadás. Az ég után a föld részesül a legfőbb tiszteletben s a khinai hit szerint e kettőnek közösségéből ered minden létező dolog. A nap, hold és csillagok szintén hatályos szellemeknek tartattak. Az egyik csillagról úgy vélték, hogy a császári rendeleteknek előjárója, őre. A hegyeknek és folyamoknak is szellemeket tulajdonít a közhit. Az ősök cultusából könnyen fejlődhetett ki a hősök cultusa, kikhez már nem többé csak a család, hanem a törzsek, sőt az egész nép imádással fordult. A khinai közállapotok azon fejlődési pontján, melyen az egyeduralkodó megalapult, a hierarchiai szellemvilág is mind inkább monarchikus jelleget öltött és a *Sang-ti* nevű legfőbb lény úgy a családok ősei, mint a törzsek hősei s minden más istenilény felé helyeztetett. E mennybéli *ti*-nek a földön legfőbb papja a földi *ti*, azaz a khinai császár, s csak ő áldozhat az ég urának, a „misera plebs“ őseinek áldoz. Ugyanazon szertartások vannak előírva

*) Az ősök tisztelete a legkülönbözőbb népek kezdetleges hitét alkotja, így a pogány örmények Armaoiri templomában *Valarsák* király, az *Arsák* házból való első fejedelem, felállítja a napnak, holdnak és párthus eldődeinek képszo-brait, l. *Chorenei Mózes* Nagy-Örményország történetének II. könyvét Szongott Kristóf fordításában (a 8-dik fejezetben.)

az öt szent hegy cultusát illetőleg, melyek a miniszerelnökkel tartandók meg; így rendeli ezt el a *Liki* czimű szertartásos könyv.

Confucius korának, mely az állami — s erkölcsi élet mély hanyatlását mutatta, felesszámú bajain úgy vélt segíthetni, ha az ó-kor történelmi, szertartásos, költői hagyományait feleleveníti. E munkásságának eredményét látjuk azon *King* nevű kánoni öt könyvben, melyek a khinai államban kötelező tekintélylyel bírnak. Confucius, ki vallásalapító az itt mondottak szerint nem volt, az erkölcsi élet megjavítására fektette munkássága fősúlyát s az erkölcsi élet közép-pontjává tette az ősök tiszteletét, mint a kegyeletes érzések legtisztább kifejezőjét. Metaphysikus kérdésekkel, a tulvilággal stb. Confucius nem foglalkozott, de a nép nem érte be az állami vallás ridegségével s a népies taoismus tanaiban képzeletét a halhatatlanság is foglalkoztatja, melyet a földi halandó valamely életbalszam felfedezésével érhet el. A taoismus megszilárdulására a buddhismusnak nagy befolyása volt, mely a Kr. után való első száz évben terjedt el a khinai birodalomban, de ott mégis csak a negyedik száz évben honosult meg s ezen, mint Grube igen helyesen jegyezte meg, egyáltalában nincs mit csodálkozni, mert hiszen a buddhismus tanai mindazzal szoros ellentétben állnak, mi a khinait khinaivá teszi. A khinai fáradhatlan szorgalma, tevékenysége, a lehető legnagyobb ellentétben áll Buddha tanítványainak szemlélő quietismus-ával, s a khinai ember optimismusa, derült világnézete s élvhajhászata szintén nagy mértékben ellenkezik a buddhismus szigorkodó erénytanával. Mindazonáltal az északi buddhismusnak sikerült a khinai néphöz annyira alkalmazkodni, hogy atheismusa a lehető legdusabb polytheismussá változott át s illetéknéppen közte s a taoismus közt a szoros érintkezési pontok megtaláltattak. Az ősök tisztelete egy magában nem elégitette ki a khinai népet; lelkében mélyen rejlett annak tudásavágya, hogy mi történik az emberrel halála után s e tudványát a khinai állami vallás egyáltalában nem nyugtatta meg. Midőn *Tsü-Lu* tanítójától Confucius-tól a halál felől tudakozódott, azt a választ kapta: „még az életet sem ismered, hogyan akarod a halált ismerni.“ A taoismus sem nyújtott elég felvilágosítást e kérdéshez. A buddhismus azonban a lélekvándorlás tanának kifejtésével a halál után való állapotok iránt való tudványot kielégítette. Hogy a halhatatlanság sejtelve a legrégibb időktől fogva megvolt a khinaiaknál, az ősök tiszteletéből nyilván áll előttünk, mert bizonyára a khinai nem a holtat, hanem a valami módon még élőt félte s tisztelte őseiben. A taoismusnak egy a messze nyugaton, a *Khun-lun* hegységben fekvő paradicsomról

való hite nem egy minden jó cselekedetű ember által elérhető paradicsomról szól, hanem egy olyanról, melybe a jámbor askétákon kívül csak is azoknak volt bemeneteli joga, kik az életbalzsamot megízlelték. Az északi buddhizmus tanítása a mennyről a kínai népet sokkal inkább megnyugtatta mint a taoizmusnak csak is kevesek által megközelíthető paradicsoma. A buddhizmus az ősök kultusát terjeszkedési törekedései egyik hathatós eszközének ismerte fel s azt céljaira felhasználta. Tulifelő a taoizmus a buddhizmusnak mind több elemét vette fel tanába, úgy hogy néha nehézséggel jár a kettő között a határvonalat meghuzni. E szinkretizmus következtében az ősök tiszteletének szertartásánál buddhista papok is vehetnek részt s nem éppen ritkán történik, hogy a taoista templomok igazgatását buddhistákra bizzák. Ezekből látjuk, mondja Grube, mint egyesülnek a kínai birodalom hitéletében a vallásos hit három külön folyama, melyeknek összefolyása alkotja a kínaiak jelenlegi népvallását. A Kínában közmondásos: *sən kiáo yih kiáo* a. m. „a három tan (confucianizmus, taoizmus és buddhizmus) egy tant alkot.“ Mindazonáltal a taoista és buddhista klostrokban az illető tanok egymást nem zavarva külön életet élnek s az állami vallás is épen fenn áll az ősök tiszteletét s a természetcultust gyakorolva, csak-hogy a nép ezen állami vallással szemben közömbösen viselkedik, melynek főpapja maga a császár s papjai az állami hivatalnokok.

A kínai népvallás jellemzésére Grube De Groot tanár azon becses adatait használja fel, melyeket De Groot a helyszínén gyűjtött az Emui-kínaiak népvallásáról s megjegyzi, hogy a mi az Emuiokról áll, mutatis mutandis, a többi kínai házi istentiszteletéről is elmondható. A házi oltár, mely egy kínai házban sem hiányozhatik, az istenek és ősök tiszteletére egyaránt szolgál, még pedig oly berendezéssel, hogy az oltár baloldala az istenek, a jobb oldal az ősök tiszteletének szenteltetik, mert a kínai ember szemében a baloldal a jobboldalnál tiszteleteljesebb. Mindkét istentiszteletet a családfő végzi régi patriarchalis szokás szerint. Az ősöket nem képek és szobrok ábrázolják, hanem tábláskák jelzik, melyeknek előlapján siron-tuli neveik, a dynastia, melynek uralkodása alatt éltek s a tábláskát felavató utód neve jegyeztetett fel. A hátlapon az utód neve, hivatala, méltóságai, születés s halála napja, kora, azon hely, hol eltemettetett. Csakis a halott idősbik fia állíthatja fel a tábláskákat s a többi családtag ennek házába jön az ősök tiszteletére. A szülőknek néha közös tábláskák szenteltetnek. Az ősök tisztelete azon módon történik, mint az isteneké, úgy mint áldozat és gyakori térd-

hajtások által. Emui istenei közt Grube nyomán az irgalmasság istennőjét s a házi tűzhely vagy konyha istenségét emlitem meg.

Az irgalmasság istennőjének az északi buddhizmus pantheonában *Avalokitésvara* felel meg. A házi istenek sorát a védpatronusok, czéhek s különböző foglalatosságok istenei bővítik ki, így az asztalosoknak, az ácsoknak, borbélyoknak stb. külön védisteneik vannak.

DR. GRÓF KUUN GÉZA.

Broser Péter élete és krónikája.

Hadd gyarapodjék megint egygyel az erdélyrészi unitárius írók és történeti forrásművek száma, véletlenül mind kolozsvári polgár emberek részéről. Első volt *Linczegh János Naplója* 1661-től néhány évre terjedőleg; a második *Segesvári Bálinté* 1606-tól 1654-ig; a harmadik *Szakál Ferencz Naplója* 1705 től több éven át, s most általam napfényre került a Martonosi és Szombatfalvi Gálffi-ak nemzeti közös levéltárából e czikk címében kifejezett *negyedik krónika*.

Broser Péter testvére Broser Jánosnak, a kiről Uzoni Fosztó István unitárius egyháztörténetíró kézirati műve 3. könyve 2 kötete 198-ik lapján azt írja, hogy tisztelendő és jeles (Venerabilis ac Clarissimus) Broser János ur a kolozsvári unitárius egyház szászrészén levő predikátora; néhány sorral alább: hogy a kolozsvári óvári unitárius iskola XVII. századi egyik lectora, a szépmesterségek és philosophia mestere, Broserus János volt, 1599-től 1603-ig. Ugyanezen tudós férfiről Fosztó István más helyen (Lib. II. Cap. III. 511.) ezt írja: Nagyhirű (Clarissimus) Jádi Broser János hihetően következési jogon lépett elő iskolai lectorságból a szász unitáriusok predikátorává, a mely hivatalát 1603-ban kezdette meg, midőn a német katonaság kegyetlenkedő üldözése Básta alatt a többi papokat, (a kik magyarok voltak) a városból elkergette, s ő az isten ígését előbb rejtett helyeken hirdette, meg levén tiltva az ellenségtől a nyilvános isteni tisztelettartás; utóbb 1604. decz. 28 án és 1605-ben az unitáriusok kérelmére Bocskai István fejedelem engedte meg mind a magyar, mind a szász unitárius papoknak két alkalmas helyen a szabadon prédikálást, mivel templomaikat a jezsuiták elvették volt. (L. a kolozsvár-városi jkönyveket.)

Tehát 1605. jun. 1. kezdték a magyar papok legelőbb a nyilvános prédikálást a Biró-házban (mely nemzetség az unitáriusok nagy pártfogója volt); de hogy a szászoknak Broser hol prédikált, Uzoni nem találta följegyezve sehol; de mindkét helyen Broser prédikált